

УДК 001.8(075.3)

О.В. Михайлюк, С.В. Савченко

МІРКУВАННЯ ПРО СТРУКТУРУ, ЗМІСТ І КОНЦЕПЦІЮ СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКІВ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

Розглядається проблема забезпечення викладання базової дисципліни для студентів, що навчаються за спеціальністю «Документознавство та інформаційна діяльність». Сучасні підручники, що мають спільну назву «Документознавство», істотно відрізняються одне від одного за змістом, структурою, теоретичними та методологічними підходами, що перешкоджає концептуальній уніфікації освітньо-кваліфікаційних вимог до підготовки спеціалістів.

Ключові слова: документознавство, підручник, структура, концепція.

Документознавство належить до гуманітарних наук, дисциплінарний статус яких продовжує бути предметом гострих дискусій. Розуміння документознавства як частини історичної науки, поширене в 60-70 рр. XX ст., зокрема у працях засновників цієї науки (К.Г.Мітяєв, М.П.Ілюшенко та ін.), сучасних «нових» документознавців вже не вдовольняє. Однак «нове» документознавство, що спирається на «широке» розуміння документа як «будь-якого матеріального об'єкта, що містить інформацію», поки що живе і розвивається у просторі дискусій з приводу термінів і дефініцій. «Широкий» підхід мотивується необхідністю створення «загальної теорії документа». Однак деякі дослідники мають цілком виправдані сумніви у доцільності і продуктивності теорії, що має ледве не глобальне охоплення (всі матеріальні носії інформації) і надзвичайно вузький зміст (спільне, що є між ними). Як зазначила В.В. Бездрабко, теорію науки не можна творити тільки тому, що хтось цього бажає; наука має власні закономірності існування і її розвиток – це природний процес, непідвладний людським домовленостям і бажанням.

Одним із теоретичних винаходів «нового» документознавства є документологія, довколо якої упродовж кількох років ведуться пристрастні дебати. Поняття впроваджено (з ініціативи Ю.Н. Столярова), у ВНЗ постав відповідний навчальний курс, але питання його змістовного наповнення лишається відкритим. За словами М.С. Слободяника, «перехід від документознавства до документології –

об'єктивний процес, який не може бути прискорений за бажанням окремих, навіть дуже авторитетних, вчених». На думку С.Г. Кулешова, «документологія має виключно теоретичний характер і поки не спирається ні на жодну зі сфер практичної діяльності». Подібних поглядів дотримується В.В.Бездрабко, яка відзначила, що констатація документології в її теперішньому стані є завчасною, а «дослідження з документології, спрямовані на найбільші універсальні узагальнення, неприйнятні для епохи постмодерну за визначенням».

Отже, однією з найбільших проблем сучасної, «нової» версії документознавства є відсутність обґрунтованих уявлень про те, якою є структура, предмет та зміст загального документознавства (документології). Варто погодитися з висновком «раннього» Є.А. Плешкевича, що «в новій версії, на відміну від класичної, область пізнання або зовсім не визначена, або дається занадто розмито. Феномен документа безмежний, тому авторам нової версії необхідно визначитися з областю пізнання, її межами та предметом».

Ця обставина найбільш промовисто відображається в підручниках та навчальних посібниках.

Підручник, як правило, це текст консервативний за своєю природою. Він повинен містити найбільш усталені, узвичаєні в тій чи іншій науці наукові підходи, рішення та парадигми, виступаючи підсумком довготривалого розвитку науки. Протеці міркування, справедливі для інших наук, не стосуються підручників з документознавства, більшість яких є еkleктичними, концептуально неструктурованими і теоретично аморфними. Це пояснюється тим, що підручники із «загального документознавства» з'явилися раніше за науку під цією ж назвою. Інакше кажучи, причина їх появи – не багаторічний прогрес науки, а утилітарні потреби навчального процесу у вищій школі.

Отже, які підручники з документознавства функціонують на пострадянському просторі, задовольняючи потреби навчального процесу? Ми не ставимо наразі за мету докладно аналізувати їхній зміст, концептуальну основу, виявляти помилки та недоречності, тим більше, що така робота ґрунтовно виконана В.В. Бездрабко. Йдеться лише про огляд деяких рис і тенденцій.

До навчального процесу на пострадянському просторі залучено насьогодні близько кількох десятків підручників під назвою «Документознавство». Розглянемо деякі з них.

Першим підручником з документознавства в СРСР, як відомо, був підручник М.П. Ілюшенко, Т.В. Кузнецової та Я.З. Лівшиц

«Документоведение. Документ и системы документации» (М., МГИАИ, 1977), виданий Московський історико-архівним інститутом. Він містить такі розділи як «Документи та їх функції», «Способи документування», «Формуляр документа та його реквізити», «Текст документів», «Системи документації». Кожна сформульована проблема розглядається в історичному контексті, наприклад, докладно простежується генеза та історична еволюція кожного документногосеквізиту (автор, вид, адресат, датування, склад засвідчення, позначки на документах), вивчається генеза та розвиток різних систем документації. Незважаючи на свою першість, підручник, на наш погляд, виявився досить вдалим: він легко читається і добре засвоюється студентами, не містить штучно ускладнених теоретичних конструкцій, не захоплюється класифікаціонізмом, дає можливість побачити широкий історичний контекст і закономірності розвитку формуляра документа та документації від найдавніших часів до другої половини XX ст. Предметом підручника є саме управлінська документація, а не «документ взагалі».

До 90-х років XX ст. праця М.П. Ілюшенко, Т.В. Кузнєцової та Я.З. Лівшиц лишалася єдиним підручником з дисципліни. З появою документологічної версії документознавства, що народилася в середовищі не істориків та архівознавців, а бібліотекознавців та бібліографознавців, виникла потреба створити новий підручник на засадничо інших методологічних засадах. Такі підручники почали поводитися з'являтися на світ, з більшим чи меншим успіхом набуваючи популярності серед студентів та викладачів (Н.М. Кушнарєнко, Н.Б. Зінов'єва, М.С. Ларьков та ін.). Вони певною мірою компенсували брак навчальної літератури, однак виказували очевидну структурну, концептуальну та теоретичну аморфність. «Широке» трактування поняття «документ» дозволяло внести до структури курсу будь-які джерела інформації, перелік яких є потенційно безкінечним. Деякі автори механічно покривали значну частину тексту книгознавчою та бібліотекознавчою тематикою, детальною характеристикою різноманітних, в тому числі, застарілих джерел інформації. Намагання охопити «всі документальні джерела інформації» на практиці призводило до еkleктичної поверховості і перетворення деяких підручників на термінологічні словники (напр., М.В. Комова «Документознавство»), де просто дається термін і визначення без глибшого аналізу.

Варто зважити і на те, що змістовне наповнення розділів «Теорія документа», навіть у кращих дидактичних зразках документологічної версії (підручник Г.М.Швецової-Водки) дещо збіднене: воно зводиться здебільшого до проблем класифікації, функцій та властивостей документа, визначення понять. Очевидним є намагання прихильників документології (Г.М. Швецової-Водки, Н.Б. Зінов'євої) посилити теоретичну частину своїх підручників за рахунок інформатики, бібліотекознавства, книгознавства та соціальних комунікацій, але жодною мірою не коштом тих наук, в рамках яких документознавство первісно і формувалося (джерелознавство, спеціальні історичні дисципліни, дипломатика, архівознавство, історія діловодства та ін.)

Популярний навчальний посібник М.С. Ларькова «Документоведение» (Часть 1. 2006 р.) є, на наш погляд, однією з найбільш вдалих спроб поєднати інформаційно-комунікаційний підхід з «історичним документознавством». Хоча Ларьков виводить документознавство з «теоретичного діловодства» Російської імперії середини ХІХ ст., а також пов'язує його появу з розвитком палеографії та дипломатики, він виступає за розширення предметної області документознавства, вважаючи архівознавство, книгознавство, управлінське документознавство та інші науки, що вивчають документовану інформацію, «розгалуженням загального документознавчого стовбура». Тим не менш, його посібник, на відміну від праць Н.М. Кушнарєнко і Г.М. Швецової-Водки, не містить книгознавчої складової, структурно нагадуючи працю Ілюшенко, Лівшиц та Кузнецової.

Таким чином, «широке» документознавство, не маючи власного об'єкту та предмету (мабуть, буде зайвим говорити про те, що «документа взагалі» не існує), переважно функціонує в рамках дискусій про термінологію та класифікацію. Прагнення розширити предметні та теоретичні межі документознавства призводить до «вторгнення» в компетенцію інших наук (інформатики, семіотики, герменевтики, текстології, книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства та ін.) і примноження ієрархії «метадисциплін», кожна з яких претендує на «фундаментальність» (*документологія, інформологія, інформаціологія* тощо). В цьому наразі і полягає декларований «міждисциплінарний синтез».

Варто зауважити існування значного масиву навчальної літератури з документознавства, який лишається осторонь академічних дискусій. Наприклад, в низці російських підручників документознавство

безпроблемно ототожнюється з документальним забезпеченням управління та діловодством (напр., Т.Н. Виноградова, Т.В. Глазунова «Документоведение», Омск, 2007). Поміж інших можна згадати підручник «Документоведение» О.Б. Пономарьової (Белгород, 2004), де авторка зосереджується на історії засобів документування та історії формуляру ділового документа з XVI століття по сьогоднішній день. Значну частину підручника складає матеріал з історії організації діловодства.

В Україні в умовах посиленої пропаганди документологічної версії термін «документознавство» давно втратив свою однозначність, тож постала потреба розмежувати «нове» документознавство від «традиційного». Так з'явилися навчальні посібники С.Г. Кулешова та В.В. Бездрабко під назвою «Управлінське документознавство» (відповідно, 2003 і 2006 рр.) з подібною структурою: «Історія УД як науки», «Теоретичні основи УД», «Класифікація управлінських документів», «Уніфікація та стандартизація управлінської документації», «Керування документацією за кордоном». Перевагою цих посібників є чітко визначений об'єкт та предмет, зрозумілий зв'язок між документацією та теоретичними висновками, що робляться на підставі їх вивчення, а не пропонуються апіорно. Було би також бажаним зробити розділ з історії формування управлінської документації та історії формуляру управлінського документа за тим зразком, який запропонували М. Ілюшенко, Т. Кузнецова та Я. Лівшиц ще у 70-ті роки XX ст. Хоча ця тематика може бути розкрита і в окремому спецкурсі «Історія організації діловодства», який незаслужено витіснений на узбіччя навчального процесу.

По-суті є підстави стверджувати, що «управлінське», «традиційне», «класичне» документознавство поки що лишається єдиною реально конституційованою версією з власним об'єктом, предметом, методологією, структурою, завданнями. Незважаючи на бурхливі дебати, документознавство продовжує лишатися невід'ємною складовою історичною науки. Лише в цьому «природному» для нього середовищі воно зможе демонструвати і, зрештою, демонструє значні практичні здобутки.

Таким чином, сучасні підручники, що мають спільну назву «Документознавство», істотно відрізняються одне від одного за змістом, структурою, теоретичними та методологічними підходами, що перешкоджає концептуальній уніфікації освітньо-кваліфікаційних вимог до підготовки спеціалістів. Однак за умов початкового етапу

структурування спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» створення універсального підручника з базової дисципліни, який би усіх задовольнив, є утопічною ідеєю.

Насамкінець, по-перше, лишається висловити побажання використовувати у навчальному процесі в рамках підготовки фахівців зі спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» усі наявні на пострадянському просторі підручники та навчальні посібники: як представників «широкого» документознавства (Н.М. Кушнарєнко, Г.М. Швецова-Водка, Ю.І. Палєха, М.С. Ларьков, Н.Б. Зінов'єва), так і прибічників «традиційного» документознавства (М.П. Ілюшенко, В.В. Бездрабко, С.Г. Кулєшов). Курс бажано будувати в проблемно-історіографічному ключі. Студенти мають звикнути до того, що наука – це не перелік безапеляційних аксіом, а інтелектуальний простір дискусій та обміну думками. По-друге, – замість штучного творення метанаук та намагання вивчати «найзагальніші функції, ознаки та властивості усіх документів», читати студентам спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» повноцінні курси книгознавства, управлінського документознавства, електронного документознавства, історичного джерелознавства, текстології, палеографії, філігранології, кодикології, герменевтики, семіотики, бібліотекознавства, дипломатики, бібліографії, історії діловодства, архівознавства і т.д. – де кожна дисципліна матиме свою власну специфічну предметну сферу, власну теорію і методологію, що ґрунтується на конкретних наукових студіях, а не апіорних припущеннях.

Рассматривается проблема обеспечения преподавания базовой дисциплины для студентов, обучающихся по специальности «Документоведение и информационная деятельность». Современные учебники, имеющие общее название «Документоведение», существенно отличаются друг от друга по содержанию, структуре, теоретическими и методологическими подходами, что препятствует концептуальной унификации квалификационных требований к подготовке специалистов.

Ключевые слова: *документоведение, учебник, структура, концепция.*

The problem of providing basic training courses for students enrolling «Documentation and information activity». Modern textbooks that have a common name of «Documentation» are substantially different from each other

content, structure, theoretical and methodological approaches that prevents conceptual unification of qualification requirements for training.

Keywords: *documentation, textbook, structure, concept.*

УДК 316.776.

Ю.І. Палеха

РОЛЬ ДОКУМЕНТАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Розглянута роль документально-інформаційних комунікацій у забезпеченні здійснення комунікативного менеджменту, подано авторське бачення суті управління документально-інформаційними комунікаціями на різних етапах еволюції суспільства, аналізуються визначення терміну «комунікація» стосовно соціуму, розглядаються варіанти сприйняття документа як засобу соціальної комунікації, подано визначення комунікативного менеджменту з точки зору теорії комунікації та аргументована його значимість у всіх сферах життя суспільства.

Ключові слова: *документально-інформаційне забезпечення, комунікативний менеджмент, документно-комунікаційна система*

Суть проблеми. Надзвичайно важливе значення в житті людини мають документ, інформація та комунікація, оскільки сучасне суспільство характеризується революційним впровадженням електронних документів та розвитком новітніх інформаційних технологій, які використовуються на всіх рівнях, у всіх сферах, галузях, територіальних і часових просторах соціального управління й потребує керування комунікаційним процесом.

Мета. Проаналізувати складові документально-інформаційної комунікації, розглянути питання їх створення і функціонування, обґрунтувати роль документально-інформаційних комунікацій у забезпеченні ефективного комунікативного менеджменту з врахуванням інтересів сторін.

Основний зміст. Якщо виходити з розуміння менеджменту як загальної і головної функції суспільства, цілком слушним, зокрема, виглядає звернення до проблематики управління документально-